

IV

ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ

ΦΙΛΟΙ μου, ὡς νέοι περάσαμε δύσκολα χρόνια· ὑποφέραμε μάλιστα ἀπ' τὴν ἴδια τὴ νεότητά μας σὰν νὰ ἦταν αὐτὴ βαρειά ἀρρώστεια. Αὐτὸ ὀφείλεται στὴν ἐποχὴ πού γεννηθήκαμε—ἐποχὴ φοβερῆς ἐσωτερικῆς παρακμῆς καὶ ἀποσύνθεσης, ἡ ὁποία μὲ ὅλες τῆς τῆς ἀδυναμίες, ἀκόμα καὶ μὲ τὴν καλύτερη δύναμή της εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς νεότητος. Ἡ ἀποσύνθεση — δηλαδή ἡ ἀβεβαιότητα — εἶναι ἰδιάζουσα στὴν ἐποχὴ μας: Τίποτε δὲ βασίζεται σὲ στερεὸ ἔδαφος, ἢ σὲ σταθερὴ αὐτοπεποίθηση· Οἱ ἄνθρωποι ζοῦν γιὰ τὸ αὔριο, γιὰτὶ ἡ μεθυστικὴ ἡμέρα εἶναι ἀμφίβολη. Ὁλος μας ὁ δρόμος εἶναι γλιστερός καὶ ἐπικίνδυνος, ἐνῶ ὁ πάγος, πού πατοῦμε ἐπάνω ἔγινε, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουμε, λεπτός: ὅλοι μας νιώθουμε τὴν ἀπαλὴ καὶ φρικαλέα πνοὴ τοῦ ἀνέμου πού λιώνει τὸν πάγο— σὲ λίγο ἐκεῖ πού περπατούσαμε, δὲ θὰ μπορεῖ πλέον νὰ σταθῆ κανένας.

Ὅσο συχνότερα ἓνας ψυχολόγος—ὁ γεννημένος, ὁ ἀναπόφευκτος ψυχολόγος καὶ χρησιμωδὸς τῶν ψυχῶν—στρέφει τὴν προσοχή του στὶς πιὸ διαλεχτὲς περιπτώσεις καὶ ἄτομα, τόσο μεγαλύτερος γίνεται ὁ κίνδυνος νὰ τὸν καταπνίξῃ ἡ συμπάθεια· χρειάζεται μεγαλύτερη σκληρότητα καὶ γαλήνη ἀπὸ κάθε ἄλλον ἄνθρωπο. Γιατὶ ἡ διαφθορά, ἡ καταστροφὴ τῶν ἀνωτέρων ἀνθρώπων εἶνε κανόνας: εἶναι φοβερὸ νὰ ἔχουμε πάντοτε μπρὸς στὰ μάτια μας τέτοιον κανόνα. Τὰ πολυποίκιλα μαρτύρια τοῦ ψυχολόγου, πού ἀνακάλυψε αὐτὴ τὴν καταστροφὴ, πού ἀνακαλύπτει πάλι κι' ὕστερα ἀνακαλύπτει σχεδὸν κάθε τόσο μέσα σ' ὅλη πέρα πέρα τὴν ἱστορία, ἡ παγκόσμια αὐτὴ ἐσωτερικὴ «ἀπελπισία» τῶν ἀνώτερων ἀνθρώπων, τὸ αἰώνιο αὐτὸ «πάρα πολὺ ἀργά!» σὲ κάθε σημασία του—μπορεῖ ἴσως μιὰ μέρα νὰ γίνῃ αἰτία «νὰ πάῃ κατὰ διαβόλου» κι ὁ ἴδιος. Σὲ κάθε ψυχολόγο σχεδὸν μποροῦμε νὰ ἰδοῦμε κάποια χαρακτηριστικὴ προτίμηση νὰ συναναστρέφεται μὲ κοινοὺς καὶ ἰσορροπημένους ἀνθρώπους: καὶ αὐτὸ σημαίνει, πὼς ἔχει διαρκῶς ἀνάγκη ἀπὸ θεραπεία, χρειάζεται κάποιο εἶδος φυγῆς καὶ λήθης, μακρυνὰ ἀπὸ ὅ,τι ἡ διαίσθησή του, ἡ ὀξύνοιά του—μακρυνὰ ἀπὸ ὅ,τι «τὸ ἔργο» του—ἐπέβαλε

στη συνείδησή του. Είναι τυπικὸ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου νὰ φοβᾶται, νὰ τρέμη τὴ μνήμη του. Εὐκόλα ἀποστομώνεται ἀπὸ τὴν κρίση τῶν ἄλλων· ἀκούει μὲ τὸ πρόσωπο ἀτάραχο, πῶς οἱ ἄνθρωποι τιμοῦν, θαυμάζουν, ἀγαποῦν καὶ δοξάζουν, ἐκεῖ πού αὐτὸς ἀνοιξε τὰ μάτια του καὶ εἶδε—ἢ ἀκόμα κρύβει τὴ σιωπὴ του συμφωνώντας πέρα πέρα μὲ κάποια ὀλοφάνερη γνώμη. Ἴσως ἡ ἀλλόκοτη θέση του γίνεται τόσο φοβερή, ὥστε ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου αὐτὸς ἔμαθε τὸ ΜΕΓΑΛΟ ΟΙΚΤΟ μαζὺ μὲ τὴ ΜΕΓΑΛΗ ΠΕΡΙΦΡΟΝΗΣΗ, οἱ μορφωμένοι ἔμαθαν τὸ μεγάλο σεβασμό. Καὶ ποιὸς ξαίρει, ἂν μόνο στὰ μεγάλα παραδείγματα ἔγινε τοῦτο: ὅτι δηλαδή τὰ πλήθη λάτρευαν ἓνα Θεὸ καὶ ὅτι ὁ «Θεὸς» δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνα ἄμοιρο ζῶο γιὰ θυσία! Ἡ ΕΠΙΤΥΧΙΑ ἦταν ἀνέκαθεν ὁ μεγαλύτερος ψεύτης—καὶ τὸ «ἔργο» τὸ ἴδιο, τὸ ΚΑΤΟΡΘΩΜΑ, εἶναι ἐπίσης ἐπιτυχία· ὁ μέγας πολιτικός, ὁ κατακτητής, ὁ ἐφευρέτης εἶναι κρυμμένοι μέσα στὰ δημιουργήματά τους, ὡς πού δὲν μπορεῖ πιά κανένας νὰ τοὺς ἀναγνωρίσῃ· τὸ «ἔργο» τοῦ καλλιτέχνη, τοῦ φιλοσόφου, αὐτὸ μόνο ἀνακαλύπτει, ποιὸς τὸ δημιούργησε, ποιὸς λέγεται, ὅτι τὸ δημιούργησε· οἱ «μεγάλοι ἄνδρες», ὅπως τοὺς σέβεται ὁ κόσμος, εἶναι μικρά, ἔλεεινὰ πλάσματα τῆς φαντασίας, πού τὰ συνέθεσαν ἐκ τῶν ὑστέρων· στὸν κόσμον τῶν ἱστορικῶν ἀξιῶν ἐπικρατεῖ τὸ κάλπικο νόμισμα.

Ἡ πνευματικὴ ἀηδία καὶ ὑπερηφάνεια τοῦ κάθε ἀνθρώπου πού ὑπόφερε βαθειά—τὸ πόσο ἓνας ὑπόφερε, αὐτὸ σχεδὸν προσδιορίζει τὸ βαθμὸ τῆς ἀξίας του—ἢ παγερὴ ἀβεβαιότητα, ἀπὸ τὴν ὁποία εἶναι βαθειά ἔμποτισμένος καὶ χρωματισμένος, τὸ ὅτι ἐξ αἰτίας τῶν βασάνων του γνωρίζει περισσότερα, ἀπ' ὅσα ποτὲ μπορεῖ νὰ ξαίρῃ ὁ πιὸ ὀξύνοος καὶ πιὸ σοφὸς ἄνθρωπος, τὸ ὅτι ξαίρει καλὰ καὶ γνωρίζει κατὰ βάθος πολλούς, μακρυνούς, φοβερούς κόσμους, γιὰ τοὺς ὁποίους «ἐσὺ δὲν ξαίρεις τίποτε»!—ἢ σιωπηλὴ αὐτὴ πνευματικὴ ἀλαζονεία, ἢ περηφάνεια αὐτὴ τοῦ ἐκλεκτοῦ τῆς γνώσης, τοῦ «μυημένου», τοῦ θυσιασμένου σχεδόν, θεωρεῖ ἀναγκαῖο νὰ βρῇ κάθε τρόπο μεταμφίεσης, γιὰ νὰ προφυλαχθῇ, γιὰ νὰ μὴν ἔλθῃ σ' ἐπαφὴ μὲ χέρια πού εἶναι ὅλο αἰσθηματολογία καὶ συμπόνια καὶ γενικὰ μέ, ὅ,τι δὲν εἶναι ἴσο μὲ τὸν πόνο του. Ὁ βαθὺς πόνος ἐξευγενίζει· χωρίζει. Μιὰ ἀπ' τὶς λεπτότερες μορφές μεταμφίεσης εἶναι ὁ Ἐπικουρισμὸς, μαζὶ μὲ κάποια ἐπιδεικτικὴ, τολμηρὴ

κλίση, πού δὲν παίρνει στὰ σοβαρὰ τὸν πόνο καὶ λαβαίνει ἀμυντικὴ στάση πρὸς τὸ κάθετι πού εἶναι ὀδυνηρὸ καὶ βαθύ. Ὑπάρχουν «καλόκαρδοι ἄνθρωποι», πού χρησιμοποιοῦν τὴν εὐθυμία, ἐπειδὴ παρεξηγοῦνται γι' αὐτὴ—θέλουν νὰ παρεξηγοῦνται. Ὑπάρχουν «ἐπιστημονικὲς διάνοιες», πού χρησιμοποιοῦν τὴν ἐπιστήμη, ἐπειδὴ προσδίδει πρόσχαρη ἐμφάνιση, κι ἐπειδὴ ἡ ἀγάπη τῆς ἐπιστήμης κάνει τοὺς ἀνθρώπους νὰ συμπεραίνουν, ὅτι ἓνας ἄνθρωπος εἶναι ρηχὸς—τὸ θέλουν νὰ παρασύρουν τοὺς ἄλλους σὲ ψευδῆ συμπεράσματα. Ὑπάρχουν ἐλεύθερα καὶ αὐθάδη πνεύματα, πού εὐχαρίστως τὸ κρύβουν καὶ δὲν δέχονται, ὅτι κατὰ βάθος εἶναι συντριμμένα, ἀγιάτρευτες καρδιές—αὐτὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Hamlet: καὶ τέλος ἡ τρέλλα ἢ ἴδια μπορεῖ νὰ εἶναι προσωπίδα κάποιας ἄτυχης καὶ ἀλίμονο! ἀσφαλέστατης γνώσης.

Πολλὲς φορὲς ἀναρωτιῶμαι, μήπως δὲν ὀφείλω πολὺ περισσότερα στὰ πιὸ σκληρὰ χρόνια τῆς ζωῆς μου, παρὰ σὲ ὅποια ἄλλα. Σύμφωνα μὲ τὴ φωνὴ τῆς ἐνδόμυχης φύσης μου, κάθε τι τὸ ἀναγκαῖο, ἂν τὸ ἰδῆς ἀπὸ ψηλὰ καὶ ὑπὸ τὸ φῶς ἀνώτερης οἰκονομίας, εἶναι καὶ κεῖνο ὠφέλιμο καθ' ἑαυτὸ—ὄχι μόνο πρέπει νὰ τὸ ἀνέχεται κανένας, παρὰ πρέπει καὶ νὰ τὸ ἀγαπᾶ... **AMOR FATI**: αὐτὸ εἶναι ἡ ἀληθινὴ οὐσία τοῦ εἶναι μου—Καὶ ὅσο γιὰ τὴ μακρὰ μου ἀρρώστεια, μήπως δὲν ὀφείλω σ' αὐτὴ πολὺ περισσότερα, παρ' ὅ,τι ὀφείλω στὴν ὑγεία μου; Σ' αὐτὴν ὀφείλω κάποιο **ΑΝΩΤΕΡΟ** εἶδος ὑγείας, ἓνα εἶδος ὑγείας πού μοῦ δίνει περισσότερὴ δύναμη ἀπὸ ὅ,τιδήποτε δὲν μὲ σκοτῶνει πραγματικά!—**Σ' ΑΥΤΗ ΧΡΕΩΣΤΩ ΚΑΙ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΜΟΥ ΑΚΟΜΑ...** Μόνος ὁ μεγάλος πόνος εἶναι ὁ ἔσχατος ἐλευθερωτῆς τοῦ πνεύματος· διότι διδάσκει τὸν ἄνθρωπο ἐκείνη τὴν ἀπέραντη ὑποψία, πού ἀπὸ κάθε **Υ** βγάνει ἓνα **X**, γνήσιο καὶ πραγματικὸ **X**, δηλαδὴ τὸ τρίτο ἀπ' τὸ τέλος γράμμα: Μόνος ὁ μεγάλος πόνος: ἐκεῖνος ὁ μεγάλος πόνος πού μ' αὐτὸν μᾶς φαίνεται, πὼς εἴμαστε ἐπάνω ἀπὸ μιὰ φωτιὰ χλωρῶν ξύλων, ὁ πόνος πού συνεχίζεται—μᾶς ἀναγκάζει ἐμᾶς τοὺς φιλοσόφους, νὰ κατεβοῦμε στὰ μύχια βάθη μας καὶ ν' ἀφήνουμε κάθε πεποίθηση, κάθε καλωσύνη, κάθε ψιλοκοσκίνισμα, κάθε ἐπίδειξη, κάθε μετριότητα—ἐπάνω στὰ ὅποια εἶχαμε πρὶν διακυβεύσει τὴν ἀνθρωπιά μας. Ἔχω ἀμφιβολίες, ἂν τέτοιος πόνος βελτιώνη τὸν ἄνθρωπο. Σαίρω ὅμως ὅτι τὸν κάνει **ΒΑΘΥΤΕΡΟΝ...** Ἄς ὑπο-

θέσουμε, ὅτι μάθαμε νὰ προτάσσουμε ἔναντίον του τὴν περιφρόνησή μας, τὴν ἰσχυρή μας θέληση κι ἔτσι νὰ μοιάσουμε τὸν Ἰνδὸ, πὺν ὅσο σκληρὰ βασανιστήρια καὶ ἂν τοῦ κάνουν, νομίζει, ὅτι ἐκδικεῖται τοὺς βασανιστὲς του μὲ τὴν πικρὴ του γλῶσσα. Ἄς ὑποθέσουμε, ὅτι ἀποτραβιόμαστε ἀπ' τὸν πόνο στὴν ἀνυπαρξία, στὴν κουφή, βουβή καὶ ἀχαμπτη σφαῖρα τῆς ὑποταγῆς, τῆς αὐτολησμονίας, τῆς αὐτοεκμηδένισης: γίνεται ἄλλος ἄνθρωπος ὅταν κανένας παραιτηθῆ ἀπὸ τὶς ἐπίμονες καὶ ἐπικίνδυνες ἀσκήσεις στὴν τέχνη τῆς αὐτοκυριαχίας· ἔχει τότε ἓνα παραπάνω ἐρωτηματικὸ καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἔχει τὴ θέληση ἀπὸ τότε καὶ πέρα νὰ κἀνη περισσότερες, βαθύτερες, σκληρότερες, δυσκολώτερες, μοχθηρότερες καὶ σιωπηλότερες ἐρωτήσεις, ἀπὸ ὅσες ἔκαμε ποτὲ ἄνθρωπος στὸν κόσμο.

... Ἡ ἐμπιστοσύνη στὴ ζωὴ χάθηκε· ἡ ζωὴ ἡ ἴδια ἔγινε ἓνα **ΠΡΟΒΛΗΜΑ**.— Ἄλλ' ἂς μὴ φαντάζεται κανένας, ὅτι ἔγινε μ' αὐτὸ μελαγχολικὸς ἄνθρωπος, ἡ τυφλὴ κουκουβάγια! Κι αὐτὴ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴ ζωὴ εἶναι ἀκόμα δυνατὴ—ἀλλὰ αὐτὴ εἶναι διαφορετικὸ εἶδος ἀγάπης... Εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς μιὰ γυναῖκα πὺν τῆς ἔχουμε ἀμφιβολίες.

Διότι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶμαι ἄνθρωπος τῆς παρακμῆς, εἶμαι ἐπίσης καὶ τὸ ἀντίθετο ἀπὸ ἓνα τέτοιο πλάσμα. Ἀπόδειξη τούτου ἐκτὸς τῶν ἄλλων εἶναι, ὅτι πάντοτε ἐξ ἐνστίκτου διαλέγω τὸ κατάλληλο φάρμακο, ὅταν ἡ σωματικὴ ἢ πνευματικὴ μου ὑγεία δὲν εἶναι καλὴ, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος τῆς παρακμῆς διαλέγει πάντοτε ἐκεῖνα τὰ φάρμακα πὺν τὸν βλάπτουν. Συνολικὰ ἤμουν γερός, ἀλλὰ σὲ κάτι λεπτομέρειες ἤμουν ἐν παρακμῇ. Ἡ ἐνέργεια ἐκείνη πὺν μ' ἔκανε νὰ καταδικάσω τὸν ἑαυτό μου στὴν ἀπόλυτη μόνωση καὶ ν' ἀποχωριστῶ ἀπ' ὅλους ἐκείνους τοὺς ὄρους τῆς ζωῆς, μὲ τοὺς ὁποίους εἶχα συνηθίσει· ἡ αὐτοπειθαρχία μου καὶ ἡ ἀρνησὴ μου ν' ἀφήσω νὰ μὲ χαϊδεύουν, νὰ μοῦ κάνουν ὅλες τὶς περιποιήσεις νὰ μὲ τηροῦν ὑπὸ θεραπείαν—ὅλα αὐτὰ σημαίνουν, ὅτι ἤμουν ἀπολύτως βέβαιος γιὰ τὰ ἐνστικτὰ μου ὡς πρὸς τὸ τί μὲ ὠφελοῦσε περισσότερο ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Ἀνέλαβα ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό μου, κι ἀποκατάστησα τὴν ὑγεία μου: ὁ πρῶτος ὄρος γιὰ νὰ πετύχη κανένας σὲ τέτοια δουλειά, ὅπως θὰ τὸ παραδεχθῆ ὁποῖος καθηγητὴς τῆς φυσιολογίας, εἶναι, ὅτι πρέπει κατὰ βάθος νὰ εἶναι ὑγιής. Μιὰ ἐσωτερικῶς νοσηρὴ φύση δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ὑγιής. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, σὲ μιὰ

φύση ἐσωτερικῶς ὑγιῆ, ἢ ἀρρώστεια μπορεῖ ν' ἀποτελῆ κιόλας ἓνα ἰσχυρὸ κέντρισμα ν' ἀποχτήσῃ ζωὴ, περίσσεια ζωῆ. Ἔτσι τῶρα βλέπω τὴ μακρὰ περίοδο τῆς ἀρρώστειας, πὺν πέρασα: μοῦ φάνηκε, σὰν νὰ εἶχα ἀνακαλύψῃ τὴ ζωὴ ἐκ νέου, μαζὶ καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μου. Γεύθηκα ὅλα τὰ καλά, ἀκόμα καὶ τὰ τιποτένια, μὲ τέτοιον τρόπο, πὺν δὲν ἦταν εὐκολο νὰ τὰ γευθοῦν ἄλλοι—Ἀπὸ τὴ Βούληση γιὰ τὴν Ὑγεία, γιὰ τὴ Ζωὴ, δημιούργησα τὴ φιλοσοφία μου. Διότι τοῦτο πρέπει νὰ τὸ καταλάβετε καλά καλά· ἀπὸ κεῖνα τὰ χρόνια, κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ ζωτικότητά μου κατέβηκε πολὺ χαμηλά, ἀκριβῶς ἀπὸ τότε ἔπαυσα νὰ εἶμαι ἀπαισιόδοξος: τὸ ἐνστικτο τῆς αὐτοανάρρωσης δὲ μ' ἄφησε νὰ εἶμαι προσκολλημένος στὴ φιλοσοφία τῆς φτώχειας καὶ τῆς ἀπελπισίας. Λοιπὸν ἀπὸ ποιά σημάδια ἀναγνωρίζουν οἱ ἄνθρωποι τὰ εὐεργετικὰ χτύπημα τῆς Φύσης; Ἀναγνωρίζονται ἀπὸ τοῦτο, ὅτι κάθε τέτοιο χτύπημα χαροποιεῖ τὶς αἰσθήσεις μας· νιώθει ὁ ἄνθρωπος ὅτι εἶναι φτειαγμένος ἀπὸ ἀτόφιο ὑλικό, σκληρό, γλυκό, μοσκομυρισμένο. Ἀπολαύει ἐκεῖνο μόνο πὺν τοῦ κάνει καλό· ἢ ἡδονὴ του, ἢ ἐπιθυμία του παύει, ὅταν ξεπεραστοῦν τὰ ὄρια ἐκεῖνα πὺν τὸν ὠφελοῦν. Σοφίζεται φάρμακα γιὰ νὰ θεραπεύσῃ πληγές· ξαίρει, πῶς νὰ ἐπωφελεῖται ἀπὸ σοβαρὰ ἀτυχήματα· ἐκεῖνο πὺν δὲν τὸν σκοτώνει, τὸν δυναμώνει πῶς πολὺ. Μαζεύει ἐνστικτωδῶς τὸ ὑλικό του ἀπ' ὅλα ὅσα βλέπει, ἀκούει καὶ παθαίνει. Εἶναι ἐκλεκτικὸ στοιχεῖο· ἀπορρίπτει πολλά. Εἶναι πάντοτε μὲ τὴ συντροφιά τοῦ ἑαυτοῦ του, εἴτε ὅταν ἔχει νὰ κἀνῃ μὲ βιβλία, εἴτε μὲ ἄνθρώπους, εἴτε μὲ τὴν ὁμορφιά τῆς φύσης· τιμάει ἐκεῖνα πὺν διαλέγει, ἐκεῖνα πὺν ἀναγνωρίζει, ἐκεῖνα, στὰ ὁποῖα ἔχει ἐμπιστοσύνη. Ἀντιδρᾷ ἀργὰ σὲ κάθε εἶδος ἐρεθισμοῦ μὲ κείνη τὴ βραδύτητα, πὺν τοῦ φύτεψε μέσα του μακρὰ προσοχὴ καὶ ἐσκεμμένη περηφάνεια—ἐλέγχει τοὺς ἐρεθισμοὺς πὺν πλησιάζουν· ποτὲ δὲ φαντάζεται νὰ πάῃ νὰ τοὺς προῦπαντήσῃ. Δὲν πιστεύει οὔτε στὴν «κακὴ τύχη», οὔτε στὴν «ἐνοχὴ»· μπορεῖ νὰ ἀνέχεται τὸν ἑαυτὸ του καὶ τοὺς ἄλλους· ξαίρει νὰ λησμονῇ—εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρός, ὥστε νὰ ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὸ κάθε τι.

Ἴδου λοιπὸν! Εἶμαι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τῆς παρακμῆς, διότι αὐτὸς πὺν ἔχω περιγράψῃ παραπάνω, εἶμαι ἐγὼ ὁ ἴδιος.

Ὑστερα ἀπ' τὴν ἐκλογὴ τῆς διατροφῆς, τὴν ἐκλογὴ τοῦ

κλίματος και του τύπου, τὸ τρίτο, ὅπου δὲν πρέπει κανένας νὰ κἀνη σφάλμα, εἶναι ἡ ἐκλογή τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖον ΑΠΟΧΤΑΕΙ ΠΑΛΙ ΤΗ ΔΥΝΑΜΗ του. Ἐδῶ πάλι ἀνάλογα μὲ τὸ βαθμὸ πὸ τὸ πνεῦμα του εἶναι SUI GENERIS, τὰ ὄρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων πρέπει νὰ κινῆται—μὲ ἄλλα λόγια τὰ ὄρια ἐκείνων πὸ τὸν ὠφελοῦν—ὅσο πᾶν και περιορίζονται. Ὅσο γιὰ μένα τὸ διάβασμα γενικᾶ εἶναι μέσον ἀνάρρωσης· ἐπομένως αὐτὸ εἶναι πὸ μὲ γλυτώνει ἀπ' τὸν ἑαυτὸ μου, πὸ μὲ κάνει νὰ πλανῶμαι μέσα σὲ παράξενες γνώσεις και παράξενες ψυχές—αὐτὸ πὸ, νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, δὲν τὸ παίρνω πλέον στὰ σοβαρά. Κι' ἀλήθεια, μόνο ὅταν διαβάζω, ἀναλαβαίνω ἀπ' τὴ σοβαρότητά μου. Τὴν ὥρα πὸ εἶμαι βυθισμένος στὴ δουλειά μου, βιβλία δὲν ὑπάρχουν πλάϊ μου· ποτὲ δὲ θὰ μοῦπερνοῦσε ἀπ' τὸ μυαλὸ νὰ ἐπιτρέψω σὲ ὁποιονδήποτε νὰ μιλήσῃ, ἀκόμα και νὰ σκεφθῇ ἐπὶ παρουσία μου. Γιατὶ αὐτὸ σημαίνει διάβασμα... Ἐχει ποτὲ κανένας προσέξει, ὅτι κατὰ τὴν περίοδο ἰσχυρῆς ἐντασης, στὴν ὁποίαν ἡ κατάστασι κυφορίας καταδικάζει ὄχι μόνο τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ, κατὰ βάθος, και ὀλόκληρο τὸν ὀργανισμό, ἓνας τυχαῖος και ὅποιος ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς ἐπενεργεῖ ὀξύτατα και χτυπάει πολὺ βαθειά; Ὅ,τιδήποτε τυχαῖο και τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐρεθισμοὺς πρέπει κανένας, ὅσο εἶναι δυνατόν, νὰ τὰ ἀποφεύγῃ: μιὰ ἀπ' τὶς κυριώτερες ἐνστικτώδεις προφυλάξεις τῆς πνευματικῆς κυφορίας εἶναι νὰ κλείνῃ σὰν νὰ πούμε, κανεῖς τὸν ἑαυτὸ του μέσα σ' ἓνα φρούριο. Εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτρέψω νὰ δραπτεύσῃ ἀπ' τὸ φρούριο καμιά παράξενη σκέψη; Γιατὶ αὐτὸ σημαίνει διάβασμα... Ὑστερα ἀπ' τὶς περιόδους ἐργασίας και γονιμότητος ἔρχονται περίοδοι ἀνάρρωσης: ἔλατε ἐδῶ, σεῖς, χαριτωμένα, πνευματικά, ἔξυπνα βιβλία! Νὰ διαβάσω Γερμανικὰ βιβλία;... Πρέπει νὰ γυρίσω ἔξ μῆνες πίσω, γιὰ νὰ συλλάβω τὸν ἑαυτὸ μου μὲ βιβλίο στὸ χέρι. Πάντοτε σχεδὸν καταφεύγω στὰ ἴδια βιβλία: ὁ ἀριθμὸς ὀλων μαζί εἶναι μικρός· εἶναι βιβλία, πὸ εἶναι γιὰ μένα ἡ κύρια τροφή. Δὲν εἶναι ἴσως τὸ φυσικό μου νὰ διαβάζω πολὺ και κάθε λογῆς βιβλία: ἡ βιβλιοθήκη μὲ κάνει ν' ἀρρωσταίνω. Οὔτε εἶναι τὸ φυσικό μου ν' ἀγαπῶ πολὺ ἡ πολλῶν εἰδῶν πράγματα. Ἡ φιλυποψία ἡ ἀκόμα και ἡ ἔχθρα πρὸς τὰ νέα βιβλία συγγενεῦει περισσότερο μὲ τὸ ἐνστικτώδες συναίσθημά μου, παρὰ ἡ «ἀνοχή», LARGEUR DE COEUR και ἄλλες μορφές «ἀγά-

πης πρὸς τὸν πλησίον»... Ὅλο καὶ ξαναγυρίζω σὲ λίγους ἀρχαίους Γάλλους συγγραφεῖς· πιστεύω μόνο στὸ Γαλλικὸ πολιτισμὸ καὶ κάθε τι ἄλλο στὴν Εὐρώπη, πὸν ὀνομάζεται «πολιτισμὸς», τὸ θεωρῶ ὡς παρανόηση. Τὸ Γερμανικὸ εἶδος οὔτε καὶ τὸ λογαριάζω καθόλου... Τὰ λίγα παραδείγματα ἀνωτέρου πολιτισμοῦ, πὸν συνάντησα στὴ Γερμανία, εἶναι Γαλλικῆς καταγωγῆς. Τὸ καταπληκτικώτερο παράδειγμα τούτου ἦταν ἡ Κυρία Cosima Wagner, ἡ πιὸ ἐγκυρότερη φωνὴ καλαισθησίας, πὸν ἔχω ποτὲ ἀκούσει. Ἄν δὲν τὸν διαβάζω, τὸν λατρεύω κυριολεκτικῶς τὸν Pascal, ὡς τὴν πιὸ ἐνστικτώδη θυσία στὸ Χριστιανισμὸ, πὸν σκότωνε λίγο λίγο τὸν ἑαυτὸ του, πρῶτα σωματικῶς κι ὕστερα ψυχικῶς μετὰ τὴ φοβερὴ συνέπεια τῆς φρικαλεώτερης μορφῆς ἀπανθρώπου σκληρότητας· ἔάν ἔχω μέσα στὴν ψυχὴ μου κάτι ἀπ' τὴ μοχθηρία τοῦ Montaigne καὶ—ποιὸς ξαίρει;—ἴσως καὶ μέσα στὸ σῶμα μου· ἔάν ἡ καλλιτεχνικὴ μου εὐαισθησία προσπαθῆ νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ ὀνόματα τοῦ Moliere, τοῦ Corneille, τοῦ Racine καὶ ὄχι χωρὶς πικρία, κατὰ τῆς ἀτίθασης μεγαλοφυΐας τοῦ Σαίξπηρ—ὅλα αὐτὰ δὲν μ' ἐμποδίζουν νὰ θεωρῶ ἀκόμα καὶ τοὺς νεώτατους Γάλλους ὡς θελκτικὸς συντρόφους. Δὲν μπορῶ νὰ φαντασθῶ κανένα ἀπολύτως αἰῶνα τῆς ἱστορίας, κατὰ τὸν ὁποῖο, νὰ μπορῆ νὰ παραταχθῆ χορεία ὀλόκληρη, ἀπὸ πιὸ ἐρευνητικὸς καὶ ταυτοχρόνως πιὸ λεπτοὺς ψυχολόγους, ἀπ' ὅσους ἔχει τὸ σημερινὸ Παρίσι. Ἄς ἀναφέρω μερικὸς στὴν τύχη—γιατὶ ὁ ἀριθμὸς τους δὲν εἶναι καθόλου μικρὸς—τὸν Paul Bourget, τὸν Pierre Loti, τὸ Gyp, τὸ Meilhac, τὸν Anatole France, τὸ Jules Lemaitre· ἢ νὰ ἐπισημάνω ἕνα μεγάλης ὀλκῆς, γνήσιο Λατῖνο, πὸν ἰδιαιτέρως μ' ἀρέσει, τὸ Guy de Maupassant. Προτιμῶ, τοῦτο ἐντελῶς μεταξὺ μας, αὐτὴ τὴ γενεὰ ἀπὸ κείνη τῶν διδασκάλων της, πὸν ὅλους τοὺς χάλασε ἡ Γερμανικὴ φιλοσοφία, (ὁ Taïne παραδείγματος χάριν χάλασε ἀπὸ τὸν Hegel, πρὸς τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ χρεωστῆ εὐγνωμοσύνη, γιατί ἐκεῖνος παρενόησε τοὺς μεγάλους ἀνδρες καὶ τὶς μεγάλες περιόδους). Ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ Γερμανία, καταστρέφει τὸν πολιτισμὸ. Ὁ πόλεμος ἦταν, πὸν ἔσωσε κυρίως τὸ Γαλλικὸ πνεῦμα... Ὁ Stendhal εἶναι ἕνα ἀπ' τὰ εὐτυχέστερα συμβάντα τῆς ζωῆς μου—γιατὶ ὁ, τιδὴποτε ἄφησε ἐποχὴ στὴ ζωὴ μου, ἢ τύχη μου τὸ ἔφερε καὶ ποτὲ ἢ σύσταση ἐνὸς ἄλλου. Εἶναι ἀνυπέρβητος μετὰ τὸ ψυχολογικὸ του μάτι, πὸν εἶναι μοναδικὸ νὰ προβλέ-

πη καὶ νὰ μαντεύη· με τὸν ταχὺ τρόπο πού ἀντιλαμβάνεται τὰ γεγονότα, πού μᾶς θυμίζει τὴν ἴδια τέχνη τοῦ μεγίστου ἀριστοτέχνη ὄλων τῶν ἀριστοτεχνῶν τῶν γεγονότων (EX UNGUE NAPOLEONEM)· καὶ τέλος ἀλλ' ὄχι τελευταῖον ὡς τίμιον ἀθεϊστή—ἓνα εἶδος πού εἶναι σπάνιο καὶ δύσκολο νὰ τὸ βρῆς στὴ Γαλλία—κάθε τιμὴ στὸν Prosper Mérimée !... Μήπως ἴσως ζηλεύω κι ὅλας τὸ Stendhal; Μοῦ ἔκλεψε τὸ καλύτερο ἀστεῖο γιὰ τὴν ἀθεΐα, πού ἐγὼ μόνος μποροῦσα νὰ τὸ διαπράξω: «Ἡ μόνη δικαιολογία τοῦ Θεοῦ εἶναι, ὅτι δὲν ὑπάρχει...». Εἶπα κι ἐγὼ κάπου.—Ποιά ὑπῆρξε ὡς τὰ τώρα ἡ μεγαλύτερη ἀντίρρηση κατὰ τῆς Ζωῆς;—ὁ Θεός...

* *

Ὁ Heinrich Heine μοῦ ἔδωσε τὴν τελειότερη ἰδέα, τοῦ τί μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνας λυρικός ποιητής. Ἄδικα ψάχνω νὰ βρῶ σὲ ὅλη τὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων κάτι πού νὰ μοιάζῃ μετὰ τὴ γλυκειὰ καὶ παθητικὴ του μουσικὴ. Κατεῖχε κείνη τὴ θεία μοχθηρία, χωρὶς τὴν ὁποία γιὰ μένα δὲν μπορεῖ νὰ νοηθῆ τελειότητα—ἐκτιμῶ τὴν ἀξία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν φυλῶν ἀνάλογα μετὰ τὴν ἀνικανότητα πού ἔχουν νὰ φαντασθοῦν ἓνα θεό, χωρὶς νὰ ἔχη μέσα του κάτι ἀπὸ σάτυρο. Καὶ μετὰ τί ἀριστοτεχνία χειρίζεται τὴ μητρικὴ του γλῶσσα! Μιὰ μέρα θὰ εἰποῦν, γιὰ τὸ Heine καὶ γιὰ μένα, ὅτι ὑπῆρξαμε οἱ μεγαλύτεροι καλλιτέχνες τῆς Γερμανικῆς γλώσσας, πού ἔζησαν ποτὲ καὶ ὅτι ἀφήσαμε μίλια πίσω μας ὅλες τὶς προσπάθειες πού ἔκαμαν οἱ Γερμανοὶ στὴ γλῶσσα αὐτῇ.

Νὰ εἰπῶ τὴν ἀλήθεια, τὰ βιβλία τῆς ἀρχαιότητος πού λογαριάζονται κάπως στὴ ζωὴ μου, εἶναι λίγα· καὶ τὰ περιφημότερα δὲν εἶναι ἀπ' αὐτά. Ἡ ἀντίληψη μου περὶ ὕφους, γιὰ τὸ ἐπίγραμμα ὡς ὕφος, ξύπνησε σχεδὸν αὐτόματα μετὰ τὴ γνωριμία μου μετὰ τὸ Σαλλούστιο. Δὲν λησμονῶ τὸ ξάφνισμα τοῦ σεβαστοῦ μου δασκάλου, τοῦ Corssen, ὅταν ἀναγκάστηκε νὰ δώσῃ στὸ χειρότερο μαθητὴ του στὰ λατινικά, τοὺς καλύτερους βαθμοὺς—εἶχα μάθει μετὰ τὸ πρῶτο, ὅ,τι εἶχα νὰ μάθω. Συμπυκνωμένος, αὐστηρός, μετὰ οὐσία στὸ βάθος, ὅση γίνεται, καὶ μετὰ τὴν ψυχρὴ του, ἀλλὰ κακεντρέχη ἔχθρα γιὰ τὰ «ὄμορφα λόγια» καὶ τὰ «ὄμορφα αἰσθήματα»—σ' αὐτὰ βρῆκα τὴ δική μου ἰδιαίτερη κλίση. Στὰ συγγράμματά μου ἕως τὸ «Ζαρατούστρα» μου, θὰ

βρῆ κανέναν μιὰ πολὺ σοβαρὴ φιλοδοξία νὰ φτάσω τὸ Ρωμαϊκὸ ὕφος, τὸ «AERE PERENNIUS» τοῦ ὕφους. Τὸ ἴδιο μοῦ συνέβη, καὶ ὅταν πρωτογνώρισα τὸν Ὀράτιο. Ὡς τὰ σήμερα κανέναν ποιητῆς δὲν μοῦ ἔδωσε παρόμοια καλλιτεχνικὴ ἔκσταση, σὰν αὐτὴ ποὺ ἔξ ἀρχῆς μοῦ ἔδωσε μιὰ Ὀδὴ τοῦ Ὀρατίου. Σὲ μερικὲς γλώσσες θὰ εἶναι μωρία, ἀκόμα καὶ νὰ θέλουν νὰ ἐπιτύχουν αὐτὸ ποὺ κατώρθωσε ὁ ποιητῆς αὐτός. Τὸ μωσαϊκὸ αὐτὸ τῶν λέξεων, εἰς τὸ ὁποῖον κάθε λέξη ἀπλώνει τὴ δύναμή της δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ στὸ σύνολο, μὲ τὸν ἦχο της, μὲ τὴ θέση ποὺ ἔχει στὴν πρόταση καὶ μὲ τὴ σημασία της, ὁ περιορισμένος κύκλος καὶ ὁ μικρὸς ἀριθμὸς λέξεων καὶ τὸ μέγιστον τῆς ἐνεργείας, ποὺ παράγουν οἱ λέξεις αὐτὲς—ὅλα αὐτὰ εἶναι Ρωμαϊκά, καὶ ἂν θέλης νὰ μὲ πιστέψης, εὐγενῆ PAR EXCELLENCE. Παραβαλλόμενῃ μ' αὐτὴ ὅλη ἢ ἄλλη ποίηση γίνεται κάτι ταπεινὸ—τίποτε ἄλλο παρὰ αἰσθηματικὴ φλυαρία.

Στοὺς Ἕλληνας δὲν ὀφείλω τίποτε, ἀπ' αὐτὰ ποὺ λέγονται ἰσχυρὲς ἐντυπώσεις καί, γιὰ νὰ μιλήσω μὲ εἰλικρίνεια, αὐτοὶ δὲν μποροῦν νὰ εἶναι γιὰ μᾶς, ὅ,τι εἶναι οἱ Ρωμαῖοι. Ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας δὲν μπορεῖς νὰ μάθης,—τὸ ὕφος τους εἶναι πάρα πολὺ ἀλλόκοτο καὶ ἀκόμα πάρα πολὺ ρευστό, ὥστε νὰ εἶναι ἐπιβλητικὸ ἢ νὰ δίνῃ τὴν ἐντύπωση τοῦ κλασσικοῦ. Ποιὸς ποτὲ θὰ μπορέσῃ νὰ μάθῃ νὰ γράφῃ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας! Ποιὸς θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ μάθῃ νὰ γράφῃ χωρὶς τοὺς Ρωμαίους!...

Ἐδῶ ποὺ ἔφτασα δὲν μπορῶ πλέον ν' ἀποφύγω μιὰ ἄμεση ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα, πῶς γίνεται κανέναν αὐτὸ ποὺ εἶναι. Καὶ γιὰ νὰ δώσω τὴν ἀπάντηση, πρέπει νὰ θίξω τὸ ἀριστούργημα ἐκεῖνο τῆς τέχνης τῆς αὐτοσυντήρησης, τὸν ἐγωϊσμό... Δεδομένου, ὅτι τὸ ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου—ὁ προσδιορισμὸς καὶ ἡ μοῖρα τοῦ ἔργου ζωῆς—εἶναι ἀνώτερο κατὰ πολὺ ἀπὸ τὰ παραστρατήματα καὶ τὶς πλάνες, ὁ ἐγωϊσμὸς προετοιμάζει ἀτομικὲς ἱκανότητες καὶ δεξιότητες, ποὺ μιὰ μέρα θὰ θεωρηθοῦν ἀπαραίτητες σ' ὁλόκληρο τὸ ἔργο σου—καλλιιεργεῖ βῆμα πρὸς βῆμα ὅλες τὶς χρήσιμες ἱκανότητες, πρὶν ἀκόμα ψιθυρίσῃ καὶ μιὰ λέξη γιὰ τὸ κύριον ἔργον, τὸ «τέρμα», τὸ «ἀντικείμενον» καὶ τὸ «νόημά» του. Ὡς πρὸς τοῦτο ἡ δική μου ζωὴ εἶναι κυριολεκτικὰ καταπληκτικὴ. Γιὰ τὸ ἔργο νὰ μεταξιώσω τὶς ἀξίες χρειαζόταν περισσότερες ἴσως ἱκανότητες, ἀπ' ὅσες μποροῦσαν νὰ ὑπάρχουν μαζί—μαζὶ σὲ ἓνα ἄτομο· καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ἀντα-

γωνιστικὲς δεξιότητες, πὺν νὰ μὴν διαπληκτίζωνται μεταξὺ τούς καὶ νὰ φέρουν τὴν καταστροφή. Ἡ ἱεραρχικὴ διαβάθμιση τῶν ἱκανοτήτων ἢ ἀπόσταση ἢ τέχνη τοῦ χωρίζειν, χωρὶς νὰ δημιουργῆται ἔχθρα· ν' ἀποφεύγη κανένας νὰ συγγέη τὰ πράγματα· ν' ἀποφεύγη νὰ συμβιβάζη τὰ πράγματα· νὰ κατέχη ἀπειρη ποικιλία καὶ ὅμως νὰ εἶναι τὸ ἀντίθετο τοῦ χάους—ὅλα αὐτὰ ἦταν ὁ πρῶτος ὄρος, ἢ μακρὰ, μυστικὴ ἐργασία, καὶ ἢ καλλιτεχνικὴ κατεύθυνση τοῦ ἐνστίκτου μου. Ἡ ὑπέροχη κηδεμονία τοῦ ἐνστίκτου μου ἐκδηλώθηκε μὲ τόση περίσσια δύναμη, ὥστε οὔτε μιὰ φορὰ δὲν φαντάστηκα, τί δούλευε μέσα μου—ὡς πὺν ἔξαφνα ὅλες μου οἱ ἱκανότητες ὠρίμασαν καὶ μιὰ μέρα ξεπετάχτηκαν μὲ ὅλη τους τὴν τέλεια, λαμπρὴ ἀνθισή τους. Δὲν μπορῶ νὰ θυμηθῶ, ὅτι κουράστηκα ποτέ, δὲν μπορῶ ν' ἀναφέρω οὔτε ἵχνος προσπάθειας στὴ ζωὴ μου· εἶμαι τὸ ἀντίθετο τῆς ἠρωϊκῆς φύσης. Τὸ νὰ «θέλω» κάτι, ν' «ἀγωνίζομαι» γιὰ κάτι, νὰ ἔχω ἓνα «σκοπὸ», ἢ μιὰ «ἐπιθυμία» στὸ μυαλό μου—τίποτα ἀπ' αὐτὰ δὲ δοκίμασα. Ἀκόμα κι αὐτὴ τὴ στιγμή κοιτάζω πρὸς τὸ μέλλον μου—ΠΛΑΤΥ μέλλον!—σὰν πρὸς γαλήνια θάλασσα: κανένας στεναγμὸς πόθου δὲν ρυτιδώνει τὴν ἐπιφάνειά της. Δὲν ἔχω οὔτε τὴν παραμικρὴ ἐπιθυμία νὰ ἦταν κάτι διαφορετικὸ ἀπ' ὅ,τι εἶναι: ἀλλιῶτικα οὔτε κι ἐγὼ ὁ ἴδιος θὰ ὑπῆρχα.... Ἀλλὰ σ' αὐτὸ πάντα ἤμουν ὁ ἴδιος. Δὲν εἶχα ποτὲ ἐπιθυμία. Ἄνθρωπος πὺν μετὰ τὸ τεσσαρακοστὸ τέταρτο ἔτος τῆς ἡλικίας του, μπορεῖ νὰ τὸ εἰπῆ, ποτὲ δὲ σκοτίστηκε γιὰ ΤΙΜΕΣ, ΓΥΝΑΙΚΕΣ, ἢ γιὰ ΧΡΗΜΑΤΑ!—ὄχι γιὰτι δὲν τοῦ παρουσιάστηκαν στὸ δρόμο του.... Ἐτσι ἔγινα μιὰ μέρα καθηγητῆς Πανεπιστημίου—δὲν εἶχα τὴν παραμικρὴ ἐλπίδα γιὰ τέτοιο προᾶμα· διότι ἤμουν μόλις εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο δυὸ χρόνια πρωτύτερα εἶχα γίνει μιὰ μέρα φιλόλογος, ὑπὸ τὴν ἐννοια, ὅτι τὸ πρῶτο φιλολογικὸ μου ἔργο, ἢ ἀφετηρία μου ἀπ' ὅλες τὶς ἀπόψεις, εἶχε καλὴ ἐπιτυχία καὶ θεωρήθηκε ἄξιο ἀπὸ τὸ δάσκαλό μου τὸν Ritschl νὰ δημοσιευθῆ στὸ «Rheinisches Museum» του.

Θ' ἀπορῆτε ἴσως, γιὰτι τάχα νὰ σᾶς ἀναφέρω ὅλες αὐτὲς τὶς τιποτένιες, καὶ σύμφωνα μὲ τὴν πατροπαράδοτη συνήθεια, ἀσήμαντες λεπτομέρειες· μιὰ τέτοια ἐνέργεια μπορεῖ νὰ στραφῆ ἐναντίον μου, εἰάν εἶναι τῆς μοίρας μου νὰ παρουσιαστῶ σὲ μεγάλες δίκες. Σ' αὐτὸ ἀπαντῶ, ὅτι τὰ τιποτένια αὐτὰ πράγματα—

δίαίτα, τόπος, κλίμα και ὁ τρόπος ἀναψυχῆς τοῦ καθενός, ὀλόκληρη ἢ ἀμφίβολη αὐτὴ φιλαυτία—εἶναι ἀσυγκρίτως σπουδαιότερα ἀπὸ ὅλα ὅσα ὡς τώρα εἶχαν σὲ μεγάλη ἐκτίμηση οἱ ἄνθρωποι. Ἀκριβῶς σ' αὐτὰ πρόκειται ν' ἀρχίσουμε πάλι νὰ μαθαίνουμε ἀπ' τὴν ἀρχή. Ὅλα, εἰς ὅσα ὡς τώρα ἔδινε σπουδαιότατη ἀξία ἢ ἀνθρωπότητα, δὲν εἶναι οὔτε πραγματικά· εἶναι ἀπλῶς δημιουργήματα τῆς φαντασίας ἢ, γιὰ νὰ εἶμαι ἀκριβέστερος, ΨΕΥΔΗ, πού τὰ γέννησαν τὰ κακὰ ἔνστικτα ἄρρωστων ἀνθρώπων καὶ κυριολεκτικὰ βλαβερῶν φύσεων, —ὄλες οἱ ἔννοιες, «Θεός», «ψυχὴ», «ἀρετὴ», «ἁμαρτία», τὸ «ὑπερέραν», «ἀλήθεια», «αἰώνια ζωὴ»... Ἀλλὰ σ' αὐτὰ μέσα ἀναζητοῦσαν τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀνθρώπινης φύσης, τὸ «θεῖον» τῆς... Ὅλα τὰ ζητήματα πολιτικῆς, κοινωνικῆς τάξης, παιδείας, ἔχουν πέρα πέρα νοθευτῆ, γιὰ τὸ λόγο ὅτι οἱ πιὸ ἐπιβλαβεῖς ἄνθρωποι θεωρήθηκαν ὡς μεγάλοι ἄνδρες καὶ διότι οἱ ἄνθρωποι διδάχθηκαν νὰ περιφρονοῦν τὰ μικρά, ἢ μᾶλλον τὰ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ πράγματα τῆς ζωῆς. Ἄν τώρα μ' ἀρέσει νὰ παραβάλλω τὸν ἑαυτό μου μὲ κείνους, πού ἐτιμήθηκαν ὡς τώρα ὡς οἱ πρῶτοι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἡ διαφορὰ εἶναι καταφανής. Τοὺς ὀνομαζόμενους «πρώτους» ἄνδρες δὲν τοὺς λογαριάζω οὔτε καὶ γιὰ ἀνθρώπινα ὄντα—γιὰ μένα εἶναι τὰ σκίβαλα τῆς ἀνθρωπότητας, προϊόντα ἀρρώστειας καὶ τοῦ ἔνστικτου τῆς ἐκδίκησης: εἶναι ἄλλα τόσα τέρατα ἐκφυλισμένα, ἄλλοι τόσοι ἔντελῶς ἀνίατοι, πού ἐκδικοῦνται τὴ ζωὴ... Ἐγὼ θέλω νὰ εἶμαι τὸ ἀντίθετο αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων: ἔχω τὸ χάρισμα νὰ διακρίνω μὲ μεγάλη ὀξύτητα κάθε σημάδι ὑγιῶν ἔνστικτων. Δὲν ὑπάρχει μέσα μου νοσηρὸ χαρακτηριστικό· ἀκόμα κι ὅταν ἤμουν σοβαρὰ ἄρρωστος, ποτέ μου δὲν ἔγινε ἀσθενικὸς καὶ ἄδικα θ' ἀναζητήσετε σημεῖα φανατισμοῦ στὴ φύση μου. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ εἰπῆ, ὅτι στὴ ζωὴ μου πῆρα ποτὲ στάση φαντασμένου, ἢ αἰσθηματία. Ἡ αἰσθηματικὴ στάση δὲ συμβιβάζεται μὲ τὸ μεγαλεῖο· ὅποιος χρειάζεται ἐπιτηδεύσεις, εἶναι ψεύτικος... Νὰ φυλάγεται ἔτ' ὅλους τοὺς ἐπιτηδευμένους ἀνθρώπους! Ἡ ζωὴ γιὰ μένα ἦταν εὐκόλη—εὐκολώτερη—ἐκεῖνες τὶς ἐποχὲς πού μου ἐπέβαλλαν τὰ πιὸ βαρεῖα καθήκοντα. Ὅποιος θὰ μπορούσε νὰ μ' ἔβλεπε τὶς ἑβδομηντα μέρες τοῦ φετεινοῦ φθινοπώρου, πού χωρὶς διακοπὴ ἔκανα ἓνα σωρὸ πράγματα πρώτης τάξεως,—πράγματα πού κανένας δὲν μπορεῖ νὰ τὰ κάνη σήμερα,—μὲ τὸ αἶσθημα τῆς εὐθύνης γιὰ ὅλους τοὺς αἰῶ-

νες του μέλλοντος, δε θα διέκρινε ούτε ίχνος υπερκόπωσης, στην καταστασή μου, παρά μια ξέχειλη δροσιά και εὐθυμία. Ποτέ δὲν ἔφαγα μὲ πῖο εὐχάριστη ἡδονή, ποτέ δὲν κοιμήθηκα καλύτερα. Δὲν ξαίρω νὰ ὑπάρχη ἄλλος τρόπος γιὰ νὰ καταπιάνεσαι μὲ μεγάλα ἔργα, παρά νὰ τᾶχης γιὰ ΠΑΙΓΝΙΑΔΙ: αὐτὸ ὡς σημάδι μεγαλείου εἶναι οὐσιώδης προϋπόθεση. Ἡ ἐλάχιστη στετοχώρια, τὰ κατσουφιασμένα μούτρα, ὁ σκληρὸς τόνος τῆς φωνῆς, εἶναι ἀποκρουστικά γιὰ τὸν ἄνθρωπο, πόσο περισσότερο γιὰ τὸ ἔργο του!... Δὲν πρέπει κανένας νὰ ἔχη νεῦρα... Ἀκόμα καὶ τὸ νὰ ΥΠΟΦΕΡῆ κανένας ἀπὸ τὴ μόνωση εἶναι ἀποκρουστικὸ —τὸ μόνο πρᾶγμα ἀπ' τὸ ὁποῖον ὑπέφερα εἶναι τὰ «πλήθη». Ἀπὸ τὴν τρυφερὴ ἡλικία μου, καὶ μάλιστα ὅταν ἤμουν ἑφτά ἐτῶν, ἤξαιρα ἤδη, ὅτι δὲν θὰ ἔφτανε ποτέ ὡς ἐμένα ἀνθρώπινη λαλιά: μὲ εἶδε ποτέ κανένας λυπημένο γι' αὐτό; Καὶ τώρα ἀκόμα εἶμαι πάντοτε προσηνὴς πρὸς ὄλους, μεγάλη εἶναι ἡ ἐκτίμησή μου καὶ γιὰ τὸν πῖο ταπεινὸ ἄνθρωπο: σ' ὅλα αὐτὰ δὲν ὑπάρχει οὔτε ἴχνος ἀλαζονείας ἢ κρυφῆς περιφρόνησης. Ὁ ἄνθρωπος πὺν περιφρονῶ, τὸ μαντεύει ἀμέσως, ὅτι τὸν περιφρονῶ: καὶ μόνο τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχω, εἶναι ἀρκετὸ νὰ κινήσῃ τὴν ἀγανάκτηση ὄλων ἐκείνων, πὺν στὶς φλέβες τους ρέει μολυσμένο αἷμα. Ἡ δική μου συνταγή, γιὰ νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος μέγας εἶναι: AMOR FATI: τίποτε δηλαδή νὰ μὴν ἐπιθυμῇ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἦταν διαφορετικὸ, εἴτε ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του, εἴτε ἀπὸ πίσω του, εἴτε γιὰ αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Ὅχι μόνο πρέπει νὰ ὑποφέρουμε τὸ ἀναγκαῖο καὶ νὰ μὴν τὸ κρύβουμε μὲ κανέναν τρόπο—κάθε ἰδεαλισμὸς εἶναι ψεῦδος ἐμπρὸς στὴν ἀνάγκη—παρὰ πρέπει νὰ τὸ ΑΓΑΠΑΜΕ κιόλας...

Τὴν ΞΑΙΡΩ τὴ μοῖρα μου. Θάρθη μέρα, πὺν τὸ ὄνομά μου θὰ θυμίζῃ κάτι τὸ τρομερὸ,—μιά κρίση, πὺν σὰν αὐτὴ δὲν γνώρισε ποτέ ὁ κόσμος, θὰ θυμίζῃ τὴν πῖο βαθειὰ σύγκρουση τῶν συνειδήσεων καὶ τὴν καταδίκη ὄλων, ὅσα ὡς τότε πίστευαν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅσα τοὺς ἐπέβαλλαν καὶ ὅσα εἶχαν καθιερώσει. Δὲν εἶμαι ἄνθρωπος, εἶμαι δυναμίτις. Καὶ μ' ὅλα αὐτὰ δὲν ἔχω τίποτε μέσα μου ἀπ' αὐτὰ πὺν ἔχουν οἱ ἰδρυτὲς θρησκείων. Οἱ θρησκείες εἶναι πράγματα γιὰ τὸν ὄχλο· ἅμα ἔλθω εἰς ἐπαφὴ μὲ κάποιον θρησκο, μοῦρχεται πάντοτε νὰ πλύνω τὰ χέρια μου... Δὲ ζητῶ «πιστούς», ἔχω τὴν ἰδέα, ὅτι ἔχω μέσα μου πάρα πολλὴ κακεντρέχεια, ὥστε νὰ μὴν πιστεύω οὔτε καὶ στὸν ἑαυτό μου

ἀκόμα· ποτὲ δὲν ἀποτείνιυμαι στὶς μᾶζες. Κατατρομάζω, ὅτι μὰ μέρα θὰ μὲ ἀποκαλέσουν «ἅγιο». Θὰ καταλάβετε, γιατίι δημοσιεύω τώρα τοῦτο τὸ βιβλίον,—γιά νὰ προλάβω νὰ μὴ μ' ἀδικήσουν οἱ ἄνθρωποι.

Δὲν θέλω νὰ γίνω ἅγιος· προτιμῶ νὰ εἶμαι γελωτοποιός. Ἴσως εἶμαι γελωτοποιός. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα εἶμαι τὸ στόμα τῆς ἀληθείας· γιατίι τίποτε ποτὲ δὲν ὑπῆρξε περισσότερο παραγεμισμένο μὲ ψεύδη ἀπὸ τὸν ἅγιο ἄνθρωπο. Ἡ δική μου ὁμως ἀλήθεια εἶναι τρομερή:· γιατίι ὡς τώρα τὰ ψέματα τὰ ὠνόμαζαν ἀλήθεια. Ἡ ΜΕΤΑΞΙΩΣΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ, αὐτὴ εἶναι ἡ συνταγή μου γιά νὰ κάμη ἡ ἀνθρωπότητα τὸ πρῶτο μεγάλο βῆμα, γιά νάρθη στα λογικά της—βῆμα πού σὲ μένα ἔγινε σάρκα καὶ μεγαλοφυΐα. Ἡ μοῖρα μου ὥρισε, νὰ εἶμαι τὸ πρῶτο ἀξιοπρεπὲς ἀνθρώπινο ὄν, καὶ νὰ ἔρθω εἰς ἀντίθεση πρὸς τὸ ψεῦδος χιλιετηρίδων.

Ἦμουν ὁ πρῶτος πού ἀνακάλυψα τὴν ἀλήθεια καὶ γιά τὸν ἀπλούστατο λόγο, ὅτι ἦμουν ὁ πρῶτος, πού ἔλαβα συνείδηση τοῦ ψεύδους ὡς ψεύδους—δηλαδή τὸ μυρίστηκα, ὅτι ἦταν τέτοιο. Ἡ μεγαλοφυΐα μου εἶναι στα ρουθούνια μου. Ἀντιλέγω, ὅπως κανένας ὡς τώρα δὲν τὸ ἔκαμε, καὶ ὁμως εἶμαι τὸ ἀντίθετο τοῦ ἀρνητικοῦ πνεύματος. Εἶμαι ὁ πρόδρομος τῆς χαρᾶς, ὁμοιος τοῦ ὁποίου δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ὡς τώρα· ἀνακάλυψα σκοποὺς τόσο ὑψηλοῦ μεγαλείου, πού ὡς τὴν ἐποχή μου· κανένας δὲν εἶχε οὔτε ἰδέα ἀπ' αὐτούς. Ἡ ἀνθρωπότητα μπορεῖ ν' ἀρχίσῃ νὰ ἔχη νέες ἐλπίδες, μόνο τώρα πού ἔζησα ἐγώ. Ἔτσι εἶμαι κατ' ἀνάγκην ὁ Μοιραῖος ἄνθρωπος. Διότι ὅταν ἡ Ἀλήθεια ἐπιστρατεύεται κατὰ τοῦ ψεύδους τῶν αἰώνων, εἶναι ἐπόμενο νὰ προκύψουν συγκρούσεις καὶ σειρὰ σεισμῶν κι ὕστερα θὰ μετατοπιστοῦν, βουνὰ καὶ κοιλάδες, πράγματα πού ὁ κόσμος ποτέ του δὲν τὰ εἶχε ἰδεῖ οὔτε στὸ ὄνειρό του. Ἡ ἔννοια «πολιτική» τότε, ὑψώνεται ἐντελῶς στὴ σφαῖρα τοῦ πνευματικοῦ πολέμου. Ὅλα τὰ ἰσχυρὰ βασίλεια τῆς παλαιᾶς κοινωνικῆς τάξης ἀνατινάζονται στὸν ἀέρα—γιάτί ὅλα βασίζονται ἐπὶ τὸ ψεῦδος:

θὰ γίνουν πόλεμοι πού σὰν αὐτούς δὲν εἶδε ποτέ ὡς τότε ὁ κόσμος. Μόνο ἀπ' τὴ δική μου ἐποχὴ
κι ὕστερα ἀπὸ μένα θὰ ὑπάρχη στὴ γῆ
πολιτικὴ εὐρείας κλίμακος.

ΑΚΟΜΑ ΜΙΑ ΦΟΡΑ

ΕΙΣ ΑΙΩΝΑΣ ΑΙΩΝΩΝ

» Ανθρώπε ! πρόσεξε !

Τό λένε τὰ βαθειὰ μεσάνυχτα ;

» Κοιμήθηκα, όσο ἤθελα—,

» Ξύπνησα ἀπὸ βαθύτατο ὄνειρο καὶ φώναξα :—

» Βαθὺς εἶν' ὁ κόσμος

» Καὶ βαθύτερος, ἀπ' ὅ,τι θάλεγε ἡ μέρα.

» Βαθὺς εἶν' ὁ πόνος του—,

» Ἡ χαρὰ—βαθύτερη ἀκόμα κι' ἀπὸ τὴ θλίψη :

» Ὁ πόνος λείει : Ἔξω ! φύγε !

» Ἀλλὰ ἡ χαρὰ θέλει τὴν αἰωνιότητα.—

» —Θέλει τὴ βαθειὰ ἄβυσσο τῆς αἰωνιότητος ! »

ΤΕΛΟΣ